

1. Радянська Буковина 1946–1970 : документи і матеріали. – Ужгород : Карпати, 1980. – 272 с.
2. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР 1939 – 1979 : збірник документів і матеріалів. – К. : Наук. думка, 1980. – 548 с.
3. Авторханов А. Империя Кремля: Россия, СССР и Украина / А. Авторханов // Дружба народов. – 1991. – № 2. – С. 193–207.
4. Винниченко І. Примусове переселення: 1920 – початок 50-х рр. / І. Винниченко // Золоті ворота. – 1994. – № 1. – С. 48–79.
5. Волков І. М. Виселення селян України у віддалені райони СРСР наприкінці 40-х рр. / І. Волков // Український історичний журнал. – 1993. – № 7-8. – С. 37–43.
6. Західна Україна під більшовиками (ІХ.1939–VІ.1941) / Під ред. М. Рудницької. – Нью-Йорк : Вид-во НТШ, 1958. – 494 с.
7. Коваль М. В. Україна: 1939–1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії / М. Коваль. – К. : Вища школа, 1995. – 194 с.
8. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест. – К. : Либідь, 1993. – 384 с.
9. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б. Кравченко. – К. : Основи, 1997. – 424 с.
10. Лисенко Л. Сільське господарство України / Л. Лисенко. – Видавництво закордонних частин ОУН, 1960. – 210 с.
11. Рибак І. В. Стан соціально-побутової сфери українського повоєнного села (1946–1955) / І. Рибак // Український історичний журнал. – 1994. – № 1. – С. 61–72.
12. Сеньків М. Колективізація західноукраїнського села (40 – поч. 50-х рр. ХХ ст.) : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. Наук : 07.00.01 / НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Інститут народознавства. – Л., 2004.

В статье анализируется завершающий этап коллективизации на западноукраинских землях в 1948–1953 гг., а также освещаются основные социальные изменения в среде украинского крестьянства. Автор отмечает репрессивный характер действий советской власти и их губительные последствия для украинских крестьян.

Ключевые слова: коллективизация, колхозы, западноукраинские земли, трудоводни.

In the article the finishing stage of collectivization is analysed on западноукраинских earths in 1948–1953, and also basic social changes are illuminated in the environment of the Ukrainian peasantry. An author marks repressive character of actions of soviet power and their ruinous consequences for the Ukrainian peasants.

Keywords: collectivization, collective farms, West Ukraine, workdays.

УДК 94 (477) 1988/1990 :329.05
ББК 63.3(4 Укр.)

Степан Кобута

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ФІЛІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕЛЬСІНСЬКОЇ СПІЛКИ (1988–1990 рр.)

У статті розглядається історія виникнення й розвитку обласної філії Української гельсінської спілки на Прикарпатті. З'ясовано передумови її утворення, організаційну структуру та ідейну основу діяльності. Проаналізовано кадровий склад, основні форми і методи роботи, місцеву географію функціонування організації. Прослідковано взаємодію членів спілки із представниками інших новітніх демократичних громадських організацій, роль і місце обласної філії в боротьбі національно-демократичних сил за національно-державну незалежність України.

Ключові слова: демократизація, Івано-Франківська обласна філія Української гельсінської спілки, новітні громадські організації, націонал-демократи, свобода.

Влітку поточного року минає 25 років з моменту утворення Української Гельсінської Спілки (УГС, Спілка). Історія відвела їй неповних два роки функціонування: липень 1988 – квітень 1990. Але це був надзвичайно насичений і динамічний за харак-

тером розвитку суспільно-політичних подій період, впродовж якого організація, завдяки енергії та самовідданості її членів, посіла місце політичного авангарду в українському національному визвольному русі. Про це в своїх працях, виступах, інтерв'ю неодноразово вказували керівники та члени Спілки Г.Алтунян, М.Горинь, М.Горбаль, Л.Лук'яненко, В.Овсієнко, Б.Ребрик, В.Чорновіл та багато інших.

Зрозумілою є наукова зацікавленість до проблеми виникнення, становлення, розвитку Спілки як політичної структури, особливо через призму тієї ролі, яку вона відіграла на етапі боротьби за українську незалежність. Окремі аспекти її діяльності стали предметом уваги відомих науковців України і діаспори. Серед них варто назвати таких дослідників новітнього українського національно-державного відродження як О.Бойко, О.Гарань, Г.Гончарук, А.Камінський, Т.Кузьо, В.Литвин, А.Русначенко та ін. Варто відзначити, що в основному більшість авторів обмежувалася загальною характеристикою програмної “Декларації принципів” та інших письмових документів УГС, частково позицією та діяльністю окремих лідерів. В цілому ж питання діяльності Спілки, особливо її регіональних структур, ще вимагає свого глибокого дослідження.

Тож порушена у статті тема, яка є і предметом дослідження, звернена на з'ясування специфіки утворення та діяльності Івано-Франківської обласної філії УГС. В науковій літературі ця проблема практично не розкрита, хоч окремі її аспекти автор окреслював в ряді робіт, присвячених розвитку політичних процесів в західному регіоні України на етапі боротьби за незалежність України. Основною джерельною базою даної статті стали опубліковані спогади керівника обласної філії УГС Петра Марусика, архівні документи партійно-державних органів влади, матеріали тогочасної періодичної та самвидавної преси. Окремі факти діяльності прикарпатських угеесівців автор почерпнув у спілкуванні із колишніми членами Спілки Богданом Ребриком, Василем Стрільцівим, Романом Гладишем та ін.

Як відомо, вперше про створення УГС було заявлено на одному із несанкціонованих львівських мітингів 7 липня 1988 р. Організаційно Спілка була продовженням відновленої весною 1988 р. Української гельсінської групи, але її мета та функції уже мали виразну політичну природу і були спрямовані на формування широкого політичного середовища. Засновниками й лідерами УГС стали В'ячеслав Чорновіл, Михайло Горинь, Богдан Горинь, її головою обрали відомого у дисидентському колі Левка Лук'яненка [9, с.144]. Активна діяльність львівського осередку Спілки мала свій відгомін і в сусідніх областях. Тож під впливом львівських подій літа-осені 1988 р. почався процес поширення програмних та ідейних положень УГС і на сусідні терени.

Творення місцевих осередків УГС на Прикарпатті припало на осінь 1988 року. Традиційно першими їхніми членами і пропагандистами угеесівських ідей виступили колишні дисиденти, а також ті особи, які приймали участь в національно-визвольній боротьбі 40–50-х років, відбули покарання в радянських таборах чи на спецпоселеннях. Своєрідність їхньої життєвої долі, звичні для подібної лінії поведінки конспіративність та обережність, підозрілість до будь-кого з новачків на початковому етапі обмежували коло членів та симпатиків Спілки. На відміну від місцевих новітніх громадських формувань, що через відкриті форми роботи прагнули розширити поле своєї діяльності, залучити до своїх лав більше число бажаючих, новоутворені осередки УГС залишалися напівзакритими гуртками перевірених і надійних людей.

Наприклад, член УГС В.Стрільців у своєму щоденнику, в якому докладно фіксував усі події власного життя, про діяльність УГС в Івано-Франківську прямо заношував тільки в липні 1989 року [5, арк.36]. До цього часу, будучи активним членом Спілки, він доволі нейтрально фіксував свої факти зустрічей з іншими її представниками, не розкриваючи змісту цих взаємин. Причиною такої поведінки перших членів УГС була як об'єктивна небезпека додаткового привернення до себе і без того настирливої уваги тогочасних правоохоронних органів, так і обмеженість потенційного кадро-

вого ресурсу. На відміну від Львівщини, де визвольні ідеї УГС утверджувалися в процесі жорсткого протистояння між демократично налаштованими львів'янами та місцевою партійно-номенклатурною владою, суспільне життя на Прикарпатті у 1988 році ще залишалося підконтрольним компартійним структурам. За таких умов програмні гасла УГС просто були невідомими широкому загалу через повне домінування місцевої влади в інформаційному просторі та ідеологічне препарування відомостей про УГС підконтрольними засобами масової інформації. То ж участь у діяльності Спілки на перших порах вимагала від бажаючих неабиякої відваги, щоб протистояти впливам та тиску структур КДБ.

З моменту відновлення діяльності Української гельсінської групи частина прикарпатців включилася в її роботу. У березні 1988 року підтвердили свою участь в УГГ Петро Січко та Василь Січко, священник Ярослав Лесів, учитель Василь Стрільців, поет Зіновій Красівський [7, с.4–5]. Останній увійшов до складу виконавчого комітету групи, зосередивши свою роботу на Львівщині. Там же долучилися до активної суспільної діяльності П.Січко і В.Січко. Однак, після утворення УГС вони, сповідуючи більш радикальні ідеї боротьби, фактично припинили участь у Спілці, проголосивши в січні 1989 року утворення Українського християнсько-демократичного фронту.

Ініціатива організаційного оформлення УГС на Прикарпатті належала особам, котрі підтримували особистий зв'язок з львівськими та київськими товаришами, були відомими і мали авторитет в дисидентському середовищі. До процесу організації Спілки на Прикарпатті безпосередньо долучився член виконавчого комітету УГС В.Чорновіл. За його рекомендаціями було створено організаційне ядро, до якого належали педагог з містечка Бурштин П.Марусик, колишні політв'язні Катерина Савчук, Опанас Заливаха, Василь Стрільців з обласного центру, поет Д.Гриньків з Коломиї [9, с.20]. Саме вони взяли на себе місію сприяння діяльності Спілки на місцях. Робилося це у звичній для дисидентів формі взаємних контактів та поширення інформації між довіреними людьми.

Уже в серпні 1988 року у містечку енергетиків Бурштині було створено перший осередок УГС на Прикарпатті у складі 5 осіб, який очолив робітник Іван Федішин. Прикметним було те, що усі члени осередку були переконаними опонентами радянського режиму, мали за плечима досвід переслідувань за політичними мотивами і репресій з боку комуністичної влади [9, с.28–29, 144–146]. Поступово до участі в діяльності осередку було залучено десятки людей, в основному працівників Бурштинської теплової електростанції. Частина робітників станції проживала в навколишніх селах, то ж невдовзі там з'явилися симпатки Спілки. Пізніше Бурштинський осередок став базовим для оформлення Галицького районного осередку УГС, одного з найбільш чисельних та активних на Прикарпатті.

Восени 1988 року виникли осередки в Івано-Франківську та Коломиї. Івано-Франківський осередок об'єднав відомих у дисидентському середовищі людей, які не тільки підтримували між собою стійкі зв'язки, але й користувалися значним громадським авторитетом серед мешканців міста. Серед перших членів Івано-Франківського осередку були Опанас Заливаха, Катерина Савчук, Оксана Попович, Любов Лемик, Василь Долішній, Василь Стрільців, Василь Войтович, Богдан Ребрик та ін. Їхні імена були своєрідною візиткою для зацікавлених програмою та напрямами діяльності Спілки і, не в останню чергу, аргументом на користь вступу новачків до організації. Коломийський осередок, який до кінця року нараховував близько десятка осіб, очолив колишній політв'язень, поет і літератор Д.Гриньків. Окрім організаційної та пропагандистської роботи Д.Гриньків займався також підготовкою та виданням самвидавного літературного альманаху "Карби гір".

На початку 1989 року почав формуватися осередок Спілки у прикарпатському місті хіміків Калуші, до складу якого увійшло четверо осіб. Очолив його робітник Ми-

хайло Качанюк. Окрім цих структур в області були ще індивідуальні члени УГС, які, визнаючи принципи та ідеї Спілки, не належали до конкретного осередку, але підтримували зв'язки з їхніми членами. Координатором діяльності утворених осередків, членів та симпатиків організації в області був П.Марусик, який тісно співпрацював з проводом УГС, зокрема, з секретарем виконавчого комітету Спілки В.Чорноволом.

Основними формами діяльності перших прикарпатських членів УГС були засідання, на яких обговорювалася поточна суспільно-політична ситуація в країні, республіці, регіоні, ознайомлення з матеріалами та поширення інформаційних листків інформаційно-пресової служби УГС, проведення індивідуальної роботи по пропаганді програмних ідей. Початковий період існування прикарпатських осередків Спілки сам П.Марусик оцінив його достатньо критично – “за три місяці наполегливої праці не могли вийти за межі “ембріонального” розвитку філії” [9, с.22]. Але таку самокритичність можна пояснити відмінностями тогочасного політичного становища на Прикарпатті у порівнянні із Львівщиною, чи навіть Тернопільщиною.

Львів на той час був авангардом новітніх демократичних процесів не тільки в західному регіоні, але й в Україні в цілому. Півроку він жив в режимі перманентних багатолюдних демократичних мітингів та демонстрацій, в які були втягнуті десятки тисяч людей. Жорстке протистояння між активістами новітніх організацій та компартійною владою (за друге півріччя 1988 р. в місті відбулося 11 багатолюдних мітингів, з них 9 несанкціонованих, за вісім місяців 1989 р. 41 мітинг, з них 29 несанкціонованих) [6, арк.32], в рамках якого влада неодноразово застосовувала силові методи, загартувала демократичні сили, перетворила їхніх лідерів на загальновідомих і авторитетних в краї політиків. Імена В.Чорновола, братів М.Гориня і Б.Гориня, І.Макара були уже на слуху не тільки у мешканців Львівщини, але й сусідніх областей. Показовим моментом “синдрому страху” перед В.Чорноволом стали події кінця січня 1989 року на Івано-Франківщині. Запрошений місцевими неформалами для участі в одному з перших на Прикарпатті мітингів В.Чорновіл разом із супутниками був затриманий на під'їзді до обласного центру. Впродовж двох днів працівники міліції та КДБ відслідковували кожний його крок, так і не дозволивши виступити на мітингу, але й не застосовуючи, як це неодноразово бувало раніше, брутальних контрзаходів [9, с.23–26; 11, с.453–456].

Приверненню суспільної уваги населення до провідників УГС і самої Спілки сприяла наскільки агресивна, настільки ж неефективна критика підконтрольних владі засобів масової інформації. В умовах загального скептицизму до поведінки компартії в цілому, ця критика на адресу УГС мала зворотній у народному сприйнятті ефект – від зацікавлення до солідарності та підтримки. Як наслідок – зростаюче в західноукраїнському регіоні неприхильне відношення до місцевих та республіканських партійних органів, що невдовзі набрала виразного негативного, антикомуністичного характеру.

Установчі збори, на яких було створено Івано-Франківську обласну філію УГС, відбулися 2 березня в Івано-Франківську. На них були присутні два десятки представників трьох діючих на той час осередків, що об'єднували близько 50 членів. У порівнянні із Львівщиною, де цифра членів Спілки перевалила за півтисячі, це були досить скромні показники. Але наступні події показали радикальну зміну ситуації і в кількісному, і в якісному вимірах. На альтернативній основі обрали голову філії – П.Марусика. В роботі зборів, що проходили у приватному помешканні колишньої політв'язневої К.Савчук, взяв участь В.Чорновіл [9, с.30–31]. Для багатьох присутніх це була перша зустріч із тогочасним лідером Спілки, яка мала позитивні наслідки і в плані ідейно-морального піднесення, і за напрямками функціональної діяльності членів прикарпатської УГС.

В своїй подвижницькій роботі угеесівці співпрацювали з новітніми громадськими товариствами, що виникли в окремих містах області: культурно-науковим товариством “Рух” в Івано-Франківську, культурницьким товариством “Відродження” в

Калуші, товариством “Поступ” в Коломиї. Спільними зусиллями здійснювалася значна робота по заснуванню осередків Товариства української мови ім. Т.Шевченка, Народного Руху України тощо. У звітах місцевого обкому компартії цього періоду недвозначно вказувалося на активізації неформального руху, неодноразово згадуючи про “антирадянську” поведінку місцевих членів УГС [2, арк.5].

Кількісний склад філії зростав і на початок літа 1989 р. складав двісті осіб. Так івано-франківський міський осередок нараховував майже шість десятків членів, і на його кожному тижневому засіданні приймалися до складу Спілки нові члени [8, с.44]. Розширювалося і соціальне представництво. Окрім колишніх дисидентів та репресованих членами УГС ставали робітники, службовці, представники студентської молоді. Тож постало питання про утворення в обласному центрі територіальних осередків або ж груп УГС як за територіальним принципом, так і на великих підприємствах. Головою Івано-Франківської міської організації УГС був обраний робітник Микола Кобрин. Дієвим способом поширення програмних та ідейних принципів Спілки ставали друковані матеріали прес-служби УГС, а також виступи самих членів на численних зібраннях, публічних мітингах.

Влітку 1989 року виникли угеесівські осередки ще в ряді районів області: Долинському, Тлумацькому, Богородчанському. Їхньому зростанню сприяли процеси демократизації суспільного життя, пов’язані із початком в області свого періоду “мітингової демократії”, пік якого припав на кінець літа – осінь 1989 року. Публічні заходи пробуджували в людей соціальну активність, сприяли зростанню політичної свідомості і культури. Серед найбільш дієвих ініціаторів проведення та учасників масових публічних заходів були члени місцевих осередків УГС.

Якщо говорити про конкретні приклади, то члени Івано-Франківського осередку УГС взяли безпосередню участь в організації та проведенні 18 червня в обласному центрі поминальної молитви за українськими січовими стрільцями. Цей захід влада намагалася зірвати, практично заблокувавши в’їзд іногороднього транспорту до міста. Однак звістка про заплановану молитву (в день на Свято Зіслання Святого Духа) зібрала на колишньому меморіальному кладовищі десятки тисяч мешканців міста та навколишніх сіл. Передбачаючи жорстку протидію влади (за документами обкому було мобілізовано до 1,5 тисячі міліціонерів, партійних функціонерів, “дружинників” тощо) між прикарпатськими та львівськими угеесівцями було досягнуто домовленості про допомогу, і до Івано-Франківська прибула майже тисячна делегація львів’ян. По маршруту просування львівської колони, яка з вокзалу йшла під національними прапорами, співаючи національних патріотичних пісень, до неї приєднувалися сотні місцевих мешканців [1, арк.73–75]. Це захід завершився першим багатолюдним мітингом, де уже відкрито звучали опозиційні виступи з вимогами демократизації, утвердження державності української мови, узаконення діяльності новітніх організацій, легалізації Української греко-католицької церкви. І хоч після цього заходу міліція та прокуратура притягнули до адміністративної відповідальності їхніх організаторів, покаравши голову міської організації УГС М.Кобрин адміністративним арештом на 10 діб, зупинити та застрахати активістів Спілки їм уже було не під силу.

Через місяць, 23 липня, на уже санкціонованому владою 30-тисячному мітингу в обласному центрі пролунав пристрасний публічний виступ представника Спілки В.Чорновола, який визначив відкрито заявив про необхідність здобуття незалежності України та визначив найголовнішим тогочасним завданням боротьбу за створення Народного руху України [3, арк.2–3]. На мітингу виступили ще кілька членів івано-франківської Спілки, в тому числі її голова П.Марусик. Після цих подій участь в діяльності УГС перестала бути справою одиниць, а приналежність до організації піднімала політичний статус серед населення.

Практичним наслідком консолідованої діяльності нових громадських формувань стало проведення 12 серпня в Івано-Франківську установчої конференції по створенню обласної організації НРУ. А наступного дня, за участю п'яти тисяч осіб, активісти УГС та інших новітніх організацій провели установчу конференцію Бурштинського осередку [4, арк.21–22; 9, с.47–49]. Створення Руху, членами якого ставали також і угеесівці, сприяло активізації суспільно-політичних процесів, втягувало у вир політичної боротьби десятки тисяч людей.

Осілля мітингова хвиля охопила не тільки Івано-Франківськ, але й багато населених пунктів області. За півроку в області відбулося 34 несанкціонованих масових заходів (для порівняння, така ж кількість мітингів за цей час пройшла в столичному Києві, який вважався одним із центрів демократичного руху). Під час їхнього проведення ініціатива належала представникам демократичних організацій. Окрім політичного прагматизму, яким диктувалися тактика демократів в проведенні численних мітингів, зборів, богослужінь, ці заходи служили фактором відродження історичної традиції галичан обговорювати найбільш важливі суспільні проблеми на загальних зібраннях. Цим можна пояснити масовий характер участі в подібних зібраннях представників різних поколінь, професійних і соціальних груп. 29 жовтня 1989 р. на околиці Івано-Франківська, в урочищі Дем'янів Лаз, відбулося перепоховання знайдених місяць перед цим тіл понад 500 жертв комуністичного режиму. Величезний здвиг людей у кілька сот тисяч осіб став свідченням не тільки скорботи по невинно закатованих більшовицькими катами, але й активної роботи представників новітніх організацій, в тому числі й УГС, по відновленню історичної правди та справедливості.

Політична боротьба радикалізувала настрої прикарпатців, вплинула на рівень загальної суспільної свідомості. Восени 1989 р. місцеві осередки УГС, разом із іншими новітніми організаціями, працювали на підтримку кандидатури Дмитра Павличка у боротьбі за мандат народного депутата СРСР, забезпечивши йому перемогу по Калуському територіальному виборчому округу. А взимку члени Спілки взяли активну участь у виборчій кампанії 1990 року по обранню народних депутатів до Верховної Ради УРСР та місцевих рад. Щоб не розколювати єдиний демократичний фронт та уникнути правових зачіпок з боку виборчих комісій, більшість висуванців від демократичних сил, в тому числі й УГС, йшли під знаменами загальноукраїнських брендів ТУМу та НРУ.

Місцеві осередки УГС активно включилися у виборчу кампанію, в першу чергу працюючи на підтримку висунутих від Спілки кандидатів до Верховної Ради. По одному з Івано-Франківських виборчих округів балотувався керівник УГС Л.Лук'яненко. Саме діяльність членів Спілки, особливо в робітничих колективах місцевих промислових гігантів “Позитрон” і “ТОС” дозволили Л.Лук'яненку отримати впевнену перемогу і стати народним депутатом України. Ще одним представником УГС в майбутньому українському парламенті від Івано-Франківщини став колишній політв'язень, член місцевої організації Спілки Б.Ребрик. Десятки угеесівців здобули депутатські мандати у обласній, міських та районних радах, посади посади у відповідних виконкомах. Це був конкретний результат роботи цих людей і довіри до них з боку виборців.

Весною 1990 року відбулася трансформація УГС у відкриту політичну організацію. Після проведення у Києві 29–30 квітня Установчого з'їзду Української республіканської партії (УРП) розпочався процес створення місцевих організацій, основу яких складали структури уже колишньої УГС.

На Прикарпатті Установча конференція обласної організації УРП була проведена 19 травня 1990 року в м. Бурштин. На момент зміни статусу Івано-Франківська філія УГС, за твердженням її голови П.Марусика, нараховувала майже тисячу осіб (9, с.75), була представлена у місцевих органах влади, мала чималий політичний авторитет. Головою уже Івано-Франківських республіканців знову був обраний П.Марусик, на конференції було ухвалено рішення про заснування своєї регіональної партійної

газети. Більшість членів УГС перейшли до складу УРП, зберігаючи при цьому членство і в Товаристві української мови ім. Т.Шевченка, і в НРУ та інших громадських організаціях.

Оскільки обласна представницька та виконавча влада на Прикарпатті перебувала в руках демократичних сил, то 2 червня обласна організація УРП була зареєстрована обласним виконавчим комітетом і першою в Україні отримала свідоцтво про реєстрацію. А 9 серпня вийшов перший номер друкованого органу місцевих республіканців – газети “За незалежність”. Назва газети чітко відображала той політичний курс, який взяла обласна організація і вся партія загалом. Через рік, внаслідок активної політичної роботи мільйонів людей, Україна здобула державну незалежність. І в цьому була заслуга представників УГС, які першими кинули відкритий клич про незалежність, а своєю діяльністю спрямовували на реалізацію цього завдання.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1 Центральний комітет комуністичної партії України, оп. 32, спр. 2658, 126 арк.
2. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 1 П – Івано-Франківський обласний комітет компартії України, оп. 1, спр. 5450, 76 арк.
3. Там само, спр. 5453, 62 арк.
4. Там само, спр. 5481, 41 арк.
5. Там само, ф. Р-2318 Стрільців Василь Степанович, оп. 1, спр. 9, 77 арк.
6. Державний архів Львівської області, ф. П4 Львівський міський комітет компартії України, оп. 49, спр. 99, 124 арк.
7. Український вісник – 1988 – №1–12 Балтимор. – Торонто : Смолоскип, 1988. – 320 с.
8. Круцик Р. Демянів Лаз. Геноцид Галичини / Роман Круцик. – К., 2009. – 352 с.
9. Марусик П. А ми тую червону підіймемо... Документальне есе 1989–1999 / Петро Марусик. – Івано-Франківськ, 1999. – 240 с.
10. Овсієнко В. Світло людей: Мемуари та публіцистика : у 2 кн. Кн. 2 / Василь Овсієнко ; упоряд. автор. Василь Овсієнко. – 2-ге вид., доп. – Харків, 2007. – 352 с.
11. Чорновіл В. Твори : у 10-ти т. Т. 6. Документи та матеріали (Листопад 1985 квітень 1990) / Валентина Чорновіл ; упоряд. Валентина Чорновіл. – К., 2009. – 1052 с.

В статье рассматривается вопрос возникновения и развития областного филиала Украинского хельсинского союза на Прикарпатье. Определены условия создания, организационная структура и идейный базис его деятельности. Сделан анализ кадрового состава, главных форм и методов деятельности, местная география функционирования. Отслежена взаимосвязь членов союза с представителями других неформальных демократических общественных организаций, место и роль союза в борьбе национально-демократических сил за национально-государственную независимость Украины.

Ключевые слова: демократизация, Івано-Франківський обласний філіал Українського хельсінського союзу, новітні громадські організації, національні демократи, свобода.

The article describes the history of the appearance and development of the regional branch of the Ukrainian Helsinki union in the Precarpathian region. It clears out the premises of its formation, its organizational structure and the principal basis of its activity. The personnel, main forms and methods of its activity as well as the local geography of the organization's functioning are analyzed. The author also traces the collaboration of the organization members with the representatives of the other modern democratic public organizations, the role and the place of the regional branch in the national-democratic forces' struggle for the national-state independency of Ukraine.

Keywords: democratization, Ivan-Frankivsk regional branch of the Ukrainian Helsinki union, modern public organizations, national-democrats, liberty.